

La construcció (dispar) de les narratives *securitàries* al continent africà i les seves respostes

êçp̃ escola de cultura de pau

Iván Navarro

Investigador de l'Escola de Cultura de Pau de la UAB
Núm.5 Abril 2020

Apunts ECP de
Conflictes i Pau

Resum

Al continent africà les agendes de seguretat i construcció de pau en els escenaris de violència presents a l'Àfrica Central difereixen ostensiblement de les generades en els conflictes armats amb presència d'actors jihadistes a l'Àfrica Occidental i la Banya d'Àfrica. Mentre a les primeres s'ha apostat principalment pel desplegament de missions de manteniment de la pau encapçalades per Nacions Unides, així com per l'obertura de processos de negociació de pau, en les segones, la seva caracterització com a conflictes armats de caràcter "jihadista" ha donat peu a prioritzar respostes militars a partir de coalicions internacionals antiterroristes i a la negació del diàleg. Els resultats de l'aplicació d'unes i altres han estat dispar pel que fa a la reducció de la violència i, en general, l'arquitectura de pau edificada es mostra incapaç d'aportar mesures significatives que ajudin a la transformació estructural de la violència i contribueixin a millorar les condicions de vida de les poblacions africanes.

Des del final de la Guerra Freda s'ha produït un procés de *securització* a nivell global que ha transformat profundament les polítiques internacionals de seguretat, construcció de la pau, gestió de la migració, cooperació, etc. Com a part d'aquestes transformacions, l'agenda internacional de construcció de pau i seguretat s'ha

convertit per la comunitat internacional en una espècie de "missió civilitzadora". Les seves receptes, articulades fonamentalment mitjançant diverses intervencions d'agents internacionals, han estat portades a moltes regions que Wallerstein va denominar la perifèria del Sistema Món, espais caracteritzats, d'acord a aquesta perspectiva, per representar patologies, escenaris de crim i terror, d'amenaçes a la seguretat global. Aquestes polítiques *securitàries* s'han d'entendre com una nova forma hegemònica de dominació, de biopolítica en termes foucaultians, per estar construïdes en la desposseïció de l'agència local, la subjugació i la imposició de normes culturalment situades i disfressades d'universals. En les últimes dues dècades, aquesta agenda s'ha acompanyat de nous discursos sobre la seguretat que, assentats sota la doctrina de l'anomenada "Guerra contra el Terror" i la narrativa dels "estats fallits", han convertit principalment al continent africà en una font potencial de desestabilització i inseguretat global. Davant aquesta nova interpretació de la conflictivitat armada, la nova arquitectura de seguretat ha apostat, d'una banda, per prioritzar reformes dels sistemes econòmics i polítics, així com dels aparells de seguretat i defensa dels estats africans a través d'estratègies de *statebuilding* en alguns conflictes armats i, de l'altra, en altres contextos de violència, per prioritzar el desplegament d'intervencions militars de caràcter antiterroristes emmarcades sota l'estratègia de guerra global contra el "terrorisme internacional".¹

Aquesta diferent prioritització de les diverses respostes s'observa clarament en la forma de tractar la violència al continent africà. Durant l'any 2019 es van registrar 15 conflictes armats a l'Àfrica, dels quals vuit van estat categoritzats sota l'etiqueta de "jihadistes" a causa

1. Navarro Milián, Iván (2017) "La Nueva Narrativa del Terrorismo Internacional en África: Respuestas y Resultados", *Comillas Journal of International Relations*, 13, pp.28-48.

de les agendes enarborades pels actors contendents –Líbia, Algèria, Mali, Franja Sahel Occidental, Llac Txad, Somàlia, RD Congo (ADF) i Moçambic (nord)–, mentre que els altres set posseeixen altres característiques, suposadament diferenciades de les primeres i relacionades amb el subdesenvolupament, l'autogovern o demandes de tall secular –Sudan (Darfur, Kordofan Sud i Nil Blau), el Sudan del Sud, Camerun (Ambazonia), República Centreafricana, Burundi i RD Congo (est)–.² Aquest escenari dibuixa un mapa on s'observen diferents conflictes armats que sacsegen la regió central del continent, les dinàmiques dels quals i, sobretot, les mesures de resolució de la violència, difereixen ostensiblement de les generades en els escenaris de violència presents a l'Àfrica Occidental i la Banya d'Àfrica. Mentre a les primeres s'ha apostat principalment pel desplegament de missions de manteniment de la pau encapçalades per Nacions Unides, així com per l'obertura de processos de negociació de pau, en les segones, la seva caracterització com conflictes armats “jihadistes” ha donat peu a respostes al voltant de mesures *seguritàries*, traduïdes en coalicions internacionals de tipus antiterroristes i en la negació del diàleg amb els actors armats. Els resultats de l'aplicació d'uns o altres instruments han estat dispersos.

L'agenda internacional de construcció de pau i seguretat s'ha convertit per a la comunitat internacional en una espècie de “missió civilitzadora”

Escenaris de violència a l'Àfrica Central i mesures adoptades

Com hem esmentat, una de les principals característiques que presenten la majoria dels conflictes armats situats a la regió central del continent, és la relativa a l'aposta per part de la comunitat internacional de mesures encaminades a la resolució i contenció de la violència a partir del desplegament de missions internacionals de pau sota mandat de Nacions Unides, així com a l'obertura de processos de mediació i negociació de pau que facilitin la reconstrucció postbèl·lica.

En relació a les primeres, el continent africà és l'escenari de set de les 13 missions de manteniment de la pau que l'ONU té desplegades a nivell mundial, cinc d'elles situades a l'Àfrica Central compostes per un total de 65.478 efectius, la majoria tropes militars, tal com s'observa en la següent taula.

A més d'aquestes missions situades a l'Àfrica Central, fora d'aquest espai regional únicament es troben la històrica missió de l'organisme al Sàhara Occidental (MINURSO), amb 431 efectius, i la Missió Multidimensional Integrada d'Estabilització de les Nacions Unides a Mali (MINUSMA), amb 15.441 efectius, aprovada a l'abril de 2013 a causa del conflicte armat que es va iniciar a la regió

Taula 1. Missions de l'ONU a l'Àfrica Central

País	Nom de la missió	Mandat	Nombre de personal
República Centreafricana	Missió Multidimensional Integrada d'Estabilització de les Nacions Unides a la República Centreafricana (MI-NUSCA)	Protecció als civils i suport als processos de transició al país	14.708
República Democràtica de Congo	Missió d'Estabilització de les Nacions Unides a la República Democràtica de Congo (MONUSCO)	Protecció dels civils i consolidació de la pau	18.399
Sudan del Sud	Missió d'Assistència de les Nacions Unides a la República del Sudan del Sud (UNMISS)	Protecció dels civils, vigilància dels drets humans i suport a l'execució de l'acord de cessament d'hostilitats	19.180
Darfur-Sudan	Operació Híbrida de la Unió Africana i les Nacions Unides a Darfur (UNAMID)	Protecció als civils, facilitació d'ajuda humanitària i ajuda al procés polític a Darfur	9.170
Abyei-Sudan	Força Provisional de Seguretat de les Nacions Unides per Abyei-Sudan (UNISFA)	Desmilitarització i control de la pau a la zona disputada d'Abyei	4.021

Font: Nacions Unides. Manteniment de la pau³

2. Escola de Cultura de Pau (2020) *Alerta2020! Informe sobre conflictes, derechos humanos y construcción de paz*. Barcelona: Icaria.

3. Veieu: <https://peacekeeping.un.org/es/data> [Consultat el 03/04/2020]

d'Azawad. Part dels mandats de la majoria d'aquestes missions són donar suport a l'estabilització i protecció dels civils; facilitar assistència humanitària; impulsar processos de diàleg nacional i resolució negociada de la violència o donar suport en els processos transicionals; aplicació d'altos el foc o implementació de programes de Desarmament, Desmobilització i Reintegració (DDR); garantir la seguretat; promoció i protecció dels drets humans; reconstrucció del sector de seguretat; o donar suport al restabliment de l'autoritat de l'estat al país.

D'altra banda, en aquests contextos de violència, la comunitat internacional ha pressionat –tot i que, de vegades, les parts no es mostraven receptives–, per a l'obertura de processos de negociació de pau i diàleg com a mecanismes de resolució del conflicte, sota amenaces de sancions internacionals en cas de no fer-ho. Al llarg de l'any 2019 es van identificar al continent 19 processos i negociacions de pau que han facilitat la resolució de diversos conflictes armats.⁴ Algunes fites destacables en la construcció de la pau al continent africà en els últims anys han estat els següents:

- **Moçambic.** Durant l'any 2019, el Govern i el partit opositor RENAMO, van signar, primer un acord de desmilitarització a principis de juny i, posteriorment, el 6 d'agost, un històric Acord de Pau i Reconciliació de Maputo que haurà de posar fi a la violència. L'acord conté, entre altres punts, garanties per al desenvolupament d'unes eleccions inclusives, la descentralització del sistema polític-administratiu, així com la posada en marxa del procés de DDR de combatents de RENAMO.

- **Camerun.** Durant l'any 2018 es va incrementar sensiblement la pressió política internacional dirigida cap al govern de Paul Biya per buscar una resolució negociada al conflicte armat que assola des de finals de 2017 la regió anglòfona de Ambazonia. Durant 2019 es van posar en marxa converses informals entre el Govern i alguns actors del moviment separatista. L'ONU es va oferir com a mediatadora, donant el seu suport al setembre de 2019 a les iniciatives de diàleg, el bilingüisme i el multiculturalisme, la descentralització i el DDR. Dies després, el president Biya va anunciar la seva intenció de celebrar un diàleg nacional per posar fi a l' conflicte.

- **Etiòpia (Ogaden).** El procés de pau iniciat el 2017, va culminar amb la formalització de un acord de pau el 2019 entre el Govern i el grup opositor. Al febrer de 2019 el govern regional de l'estat de Somali i l'ONLF van arribar a un acord per procedir al desarmament i la

reintegració dels combatents de l'ONLF en els cossos de seguretat i a l'administració.

- **Etiòpia (Oròmia).** Durant 2019 es van produir importants avenços al voltant de les negociacions de pau entre el grup armat OLF i les institucions federals i regionals etíops.

- **Eritrea-Etiòpia:** L'any 2018 es va assolir la firma del acord de pau entre els dos països, fita que va ser reconeguda amb el premi Nobel de la pau de 2019 al president etíop Abiy Ahmed pels seus esforços en resoldre el conflicte entre el seu país i Eritrea.

- **República Centreafricana.** El 2015 es va signar el Pacte Republicà per a la Pau, la Reconciliació Nacional i la Reconstrucció. Dos anys després es va signar l'Acord de cessament d'hostilitats, així com el Full de Ruta per a la Pau i la Reconciliació Nacional. Finalment, al febrer de 2019, el Govern i 14 grups armats del país van signar l'Acord Polític per la Pau i la Reconciliació de Khartoum. Aquest últim acord, el vuitè en sis anys, inclou la formació d'un govern inclusiu, una comissió de veritat i reconciliació, una comissió d'investigació per determinar els crims comesos, la creació d'unitats especials mixtes de seguretat en què s'integraran membres de les insurreccions durant un període de transició de dos anys, el compromís de celebració d'eleccions lliures, i la creació d'un comitè executiu de seguiment de l'acord copresidit per la UA, el Govern i els grups armats.

- **Sudan.** Des de fa anys el Govern sudanès manté oberts diversos processos de negociació de pau a Darfur i Kordofan Sud i Nil Blau. Després del derrocament del president Omar al-Bashir a l'abril de 2019, el nou Govern de Transició va propiciar un nou procés unificat en la recerca de la pau a les regions en guerra. L'anunci va ser seguit per una ordre de suspensió de les hostilitats en aquestes àrees, així com un decret de llibertat i amnistia a diferents presoners membres de grups armats. Al setembre de 2019, el Govern i els grups armats de les tres àrees (SRF, SLM-MM i SPLM-N) van signar un full de ruta per a la pau anomenada "Declaració de Juba de Mesures de Foment de la Confiança i la Preparació per la Negociació", reiniciant les converses de pau que s'havien convertit en una prioritat per al nou executiu sudanès.

- **Sudan del Sud.** L'any 2015, a causa de les importants pressions internacionals, es va signar l'Acord de Pau entre el Govern i els grups rebels. Aquest pacte, si bé no havia tingut molts avenços en matèria de consolidació

A l'Àfrica Central les respostes davant de la violència combinen el desplegament de missions de pau i l'obertura de negociacions

4. Escola de Cultura de Pau (2020) *Negociaciones de paz 2020: Análisis de tendencias y escenarios*, Barcelona: Icaria.

de la pau, va ser ratificat en 2018 en el conegut com Acord revitalitzat sobre la Resolució del conflicte a la República del Sudan de Sud (R-ARCSS). S'hi va establir un acord d'alto el foc permanent, així com un període de pretransició per a la configuració d'un Govern transicional de coalició, que si bé no es va aconseguir en els terminis inicials preestablerts, es va conformar a principis de 2020.

A tots aquests acords de pau i espais de negociació oberts, caldria afegir l'Acord de Pau d'Alger de 2015 signat entre el Govern de Mali i els grups armats de caràcter àrab-tuaregs presents a la regió d'Azawad: la Coordinadora de Moviments d'Azawad (CMA), aglutinadora dels grups que lluiten per la independència de la regió, i la Plataforma, coordinadora dels moviments àrab-tuaregs pro-unitat nacional. Aquest acord de pau, però, està sent difícil d'aplicar a causa de la continuació de les dinàmiques de violència al país i la seva extensió als països veïns per part dels grups armats amb agendes "jihadistes", els quals van quedar exclosos de les taules de negociació de pau sota la premissa de "no dialogar amb grups terroristes".

Escenaris caracteritzats per la presència d'actors amb agendes "jihadistes"

En el marc d'aquestes polítiques d'exclusió de qualsevol iniciativa de negociació de pau amb aquells actors categoritzats sota el perfil de "extremisme jihadista", les respostes en aquests contextos han girat en pro de la *segurització* mitjançant el desplegament d'estratègies militars de combat antiterroristes. Aquesta nova narrativa ha construït una nova "realitat" a partir de l'etiquetatge de la violència sota l'epítet de "terrorisme" (jihadista) que la diferencia i aïlla, desplaçant-la del camp de la política, com si fos diferent d'altres tipus de violència, convertint-la d'aquesta manera en un enemic absolut amb el qual no es pot negociar ni conviure, tan sols aniquilar.⁵ La despolilització i moralització del "terrorisme", enmig d'un ordre internacional subjecte a l'aleatorietat de la por, té com a conseqüència la

Al llarg de l'any 2019 es van identificar al continent 19 processos i negociacions de pau que han facilitat la resolució de diversos conflictes armats

La violència gihadista ha estat desplaçada del camp de la política, convertint-la com l'e-nemic absolut al que s'ha d'aniquilar

legitimació de l'ocupació de diversos mitjans i estratègies de contenció -fins i tot fora del marc legal-, el que Michael Ignatieff va denominar la aplicació de les receptes del "mal menor".⁶ La intencionalitat que comporta aquesta lectura funciona com un recurs per a delinear la varietat de respostes que es poden generar, donant lloc a la justificació d'una tutela externa a partir d'intervencions militars sota el pretext de contenir els riscos que aquests escenaris comporten.

Al continent africà, la creixent presència i expansió d'organitzacions armades de caràcter jihadista, segons les seves pròpies reivindicacions, en conflictes com els presents al Sahel Occidental -Ansar al-Din, al-Qaeda al Magrib Islàmic (AQMI), MUYAO / al-Mourabitoun, Katibat Macina (tots ells articulats sota la coalició Jama'at Nusrat al Islam Muslimeen, JNIM), l'Estat Islàmic al Gran Sàhara (ISGS), Ansaroul Islam-, Llac Txad -Boko Haram, Província Islàmica de l'Estat islàmic de l'Àfrica Occidental (ISWAP)- o Somàlia -al-Shaabab-, així com la seva suposada vinculació amb les xarxes jihadistes globals en alguns conflictes,⁷ ha donat peu a la construcció i legitimació d'aquesta arquitectura de seguretat de tall antiterrorista que ha prioritzat l'estratègia securitària davant de la recerca d'altres solucions. Hi participen múltiples actors, tant nacionals, com regionals i internacionals, a través de diferents operacions i coalicions militars.

Si bé aquest escenari està present al Llac Txad (encapçalat per la *Multinational Joint Task Force*, MNJTF) i Somàlia (a través de la Missió de la Unió Africana, AMISOM), sens dubte és a la regió del Sahel Occidental on amb més profunditat s'ha aplicat. En ella observem la presència de diferents actors i coalicions militars: França amb l'operació Barkhane; la coalició regional militar desplegada pel grup Sahel G5 composta pels països de la regió (Mauritània, Txad, Mali, Níger i Burkina Faso); la missió de l'ONU a Mali (MINUSMA); la Unió Europea, a través de diferents missions de formació militar als exèrcits de la zona sota mandat de l'*European Union Training Mission* (EUTM) o de l'*European Union Capacity Building Mission* (EUCAP) a Mali i Níger; o els Estats Units mitjançant l'*U.S. Africa Command* (AFRICOM).⁸ Entre totes les missions i operacions militars es comptabilitzen al voltant de 25.000 efectius de seguretat que han estat desplegats

5. Martini, Alice i Peñas Esteban, Francisco (2019) "Otra vuelta de tuerca. Notas para un refinamiento de los conceptos y discursos críticos sobre "terrorismo islámico" y violencia política", *Relaciones Internacionales UAM*, 0(40), p.19.

6. Ignatieff, Michael (2005) *El mal menor. Ética política en una era de terror*, Madrid: Taurus.

7. International Crisis Group (2016) "Exploiting Disorder: Al-Qaeda and the Islamic State", *International Crisis Group*, Special Report 1, Jihad in Modern Conflict.

8. Africa Center for Strategic Studies, "A Review of Major Regional Security Efforts in the Sahel", 4 de març de 2019, <https://africacenter.org/spotlight/review-regional-security-efforts-sahel/>

a la regió del Sahel Occidental, als quals cal afegir els efectius de les pròpies forces de seguretat nacionals. A més, recentment s'ha anunciat la conformació del que s'ha anomenat com un "nou grup de treball", batejat com Takuba ("sabre" en llengua tuareg), conformat per forces especials de 13 països, 11 d'ells europeus (Bèlgica, República Txeca, Dinamarca, Estònia, França, Alemanya, Mali, Països Baixos, Níger, Noruega, Portugal, Suècia i el Regne Unit) que s'espera que estigui en funcionament a principis de 2021.⁹

Aquesta aposta per la militarització s'observa no només en la participació de coalicions externes, també en l'enfortiment de les estructures de seguretat dels països immersos en aquests escenaris de violència. Una mostra d'això ho observem a Mali, Burkina Faso i Níger, països que han duplicat els pressupostos militars des de l'any 2013, passant de representar el 5,4% de la despesa governamental a ascendir a una mitjana del 10,6%, la qual cosa equival a un augment de gairebé 600 milions de dòlars. Aquest increment de les partides pressupostàries ha portat associat una ampliació de tropes a les forces armades de Burkina Faso i Mali en un 50% i un 30% respectivament.¹⁰ A Burkina Faso, la militarització afecta també a altres sectors. Recentment, al gener de 2020, el Parlament burkinès va aprovar la llei de "Voluntaris per a la Defensa de la Pàtria", que preveu proporcionar armes a civils, així com dues setmanes d'entrenament militar per tal d'integrar-los en el combat contra les insurreccions.¹¹ Aquesta mesura, ja aplicada en molts altres conflictes armats al continent (RD Congo, Sierra Leone o Uganda),

contribuirà encara més a posar en el centre de la guerra a la població civil.

Resultats dispars

L'any 2013 la Unió Africana (UA) es va comprometre a posar fi a totes les guerres presents al continent per a l'any 2020. Sota el lema "Silenciar les armes el 2020", l'organisme regional va adoptar un full de ruta sobre la premissa que la pau, la seguretat i el desenvolupament socioeconòmic havien de ser perseguits de forma simultània. Aquest objectiu va tornar a ratificar-se recentment durant la 33a Cimera de la UA celebrada a Addis Abeba (Etiòpia) entre els dies 9 i 10 de febrer de 2020.¹² No obstant això, les estratègies dispars de resolució de conflictes fan inviable la consecució dels objectius proposats, sobretot en els escenaris catalogats dins de la narrativa de la "guerra contra el terror".

En aquells escenaris on s'ha pressionat, interna i externament, per a la resolució dels conflictes a través d'iniciatives de diàleg i acords negociats de pau, la violència s'ha reduït significativament. En conflictes armats com els presents a República Centreafricana, RD Congo (Kasai), el Sudan, el Sudan del Sud o Etiòpia, els acords de pau, tot i que es troben en una fase incipient d'implementació, sent en alguns contextos encara fràgils, han contribuït a altars el foc, facilitant l'assistència humanitària a les poblacions més vulnerables. No obstant això, en aquells escenaris caracteritzats pel desplegament

Taula 2. Principals missions antiterroristes a l'Àfrica

País/Regió	Nom de la missió	Països membres	Tropes auto-ritzades
Sahel Occidental	<ul style="list-style-type: none"> Sahel G-5 MINUSMA (Mali) Operació Barkhane European Union Training Mission (EUTM) i European Union Capacity Building Mission (EUCAP) a Mali i Níger Africa Command (AFRICOM) 	Mauritània, Txad, Mali, Níger i Burkina Faso	5.000
		ONU	14.708
		França	4.500
		UE	940
		EUA	Aprox. 1.000
Llac Txad	<i>Multinational Joint Task Force (MNJTF)</i>	Níger, Nigèria, Txad, Camerun i Benin	8.700
Somàlia	Missió de la Unió Africana a So-màlia (AMISOM)	Uganda, Burundi, Djibouti, Kenya, Eti-òpia, Sierra Leone, Zàmbia i Ghana	22.126

Font: Elaboració pròpia

9. Al Jazeera, "France and allies establish new task force in Sahel", 28 de març de 2020, https://www.aljazeera.com/news/2020/03/france-allies-establish-task-force-sahel-200328075257444.html?utm_source=Media+Review+for+March+30%2C+2020&utm_campaign=Media+Review+for+March+30%2C+2020&utm_medium=email

10. Le Roux, Pauline (2019) "Responding to the Rise in Violent Extremism in the Sahel", *Africa Center for Strategic Studies*, desembre, <https://africacenter.org/publication/responding-rise-violent-extremism-sahel/>

11. Sam Mednick, *In Burkina Faso, arming civilians to fight jihadists. What could go wrong?*, The New Humanitarian, 9 de març de 2020, <https://www.thenewhumanitarian.org/feature/2020/03/09/burkina-faso-jihadists-vigilantes-civilian-law>

12. Unió Africana, "Silencing the guns: creating conducive conditions for Africa's development", <https://au.int/en/flagships/silencing-guns-2020>

d'estratègies militars de contenció, l'espiral de violència prossegueix. Al Sahel Occidental, durant el 2019 es va viure un augment sense precedents de la violència, que va ser qualificada pel representant especial de l'ONU i Cap de l'Oficina de l'ONU per a l'Àfrica Occidental i el Sahel (UNOWAS), Mohammad Ibn Chambas, com devastadora. Durant l'any es van produir més de 4.000 víctimes mortals a la regió vinculades al conflicte armat, el que significa un increment del 86% en relació al nombre de persones mortes l'any anterior, així com un increment de la violència cinc vegades més gran que la registrada durant l'any 2016, amb 770 morts.¹³ Com a mostra d'aquest increment de la inestabilitat, n'hi ha prou amb ressaltar que el 2019 es van registrar els dos atacs armats més mortífers de la història patits pels exèrcits de Burkina Faso i el Níger. En relació al primer, el 20 d'agost, en un atac contra una base militar burkinesa en Koutougou, prop de la frontera amb Mali, 24 soldats burkinesos van resultar morts. En relació al segon, al desembre, un atac contra un complex militar a Ates (el Níger), va deixar un balanç d'almenys 128 persones mortes, entre elles 71 soldats nigerins.

A la regió del Llac Txad les xifres no són més encoratjadores. El 2019, només a Nigèria, el balanç de morts produït per les accions de Boko Haram i les seves faccions des de l'inici del conflicte el 2011, va ser de 36.222 víctimes mortals, segons recull el *Nigèria Security Tracker*.¹⁴ Només el 2019, el nombre de víctimes mortals en els estats de Borno, Yobe i Adamawa va ser de 2.607, davant de les 2.243 registrades el 2018 o les 1.907 el 2017. Al seu torn, en matèria de letalitat i intensitat de la violència, per fer-nos una idea de les dinàmiques de violència, n'hi ha prou amb esmentar l'atac produït a Borno el passat 24 de març de 2020, a on almenys 70 soldats nigerians van perdre la vida,¹⁵ o les al voltant de 100 morts patides per l'exèrcit txadià el 23 de març en un atac contra una base de l'exèrcit de l'illa al llac Txad.¹⁶

Aquesta intensificació de les dinàmiques de violència i el creixent impacte en les poblacions civils que les pateixen, augmentant el nombre de persones desplaçades forçosament de les seves llars o les crisis humanitàries, han generat importants crítiques al manteniment de les

estratègies antiterroristes. A Mali, per exemple, la societat civil s'ha manifestat en diferents ocasions sol·licitant la retirada de les tropes franceses i de l'ONU, així com l'obertura d'espais de diàleg que posin fi al conflicte armat. De fet, ja durant el 2017, en una enquesta realitzada per la Fundació Friedrich Ebert a Mali, el 55,8% de la població maliana es mostrava a favor del diàleg amb els grups "jihadistes".¹⁷ Al respecte, el Govern de Mali, si bé s'havia negat a dialogar amb els grups jihadistes, alineant-se amb els seus socis internacionals, a principis de 2020 va anunciar que estava explorant l'opció de diàleg amb alguns grups armats, principalment amb les forces del JNIM comandades pel malià Iyad Ag Ghaly, que han respost positivament a l'ofertament.

Una cosa semblant passa a Nigèria, on cada vegada són més les veus que demanen al Govern complementar la campanya militar contra BH amb estratègies no militars. En aquest sentit, els governadors dels sis estats del nord-est del país es van reunir el 5 de novembre de 2019 a Maiduguri i van instar al Govern federal a implicar-se en un procés de diàleg amb la insurgència per facilitar la seva rendició.¹⁸

L'impuls de processos de negociació ha ajudat a reduir la violència en aquests contextos, mentre que les respostes militars han demostrat la seva ineficiència

A manera de tancament

Els diferents tipus de "solucions" adoptats davant els conflictes armats al continent africà tenen importants implicacions en la consecució de la pau. Les estratègies internacionals desplegades al respecte, en general, com sostenen els estudis crítics de seguretat i construcció de pau, es mostren incapaços d'aportar mesures significatives que ajudin a la transformació estructural de la violència i contribueixin a millorar les condicions de vida de les poblacions que els pateixen. En molts casos, les solucions que s'ofereixen acaben sent més una part del problema que no una estratègia efectiva de resolució i transformació.

En aquells escenaris on la comunitat internacional ha apostat per l'obertura de processos de negociació, s'han aconseguit acords de pau que estan afavorint la reducció de la violència. Si bé aquest tipus de resposta

13. UN News, "'Unprecedented terrorist violence' in West Africa, Sahel region", 8 de gener de 2020, <https://news.un.org/en/story/2020/01/1054981>

14. The Council on Foreign Relations Nigeria Security Tracker: <https://www.cfr.org/nigeria/nigeria-security-tracker/p29483>

15. Daily Trust, *Nigeria: Insurgents Ambush, Kill At Least 70 Soldiers in Borno*, 24 de març de 2020, <https://allafrica.com/stories/202003240837.html>

16. AFP, *Nigeria announces 'massive' joint offensive on jihadists in region*, 2 d'abril de 2020, https://www.news24.com/Africa/News/nigeria-announces-massive-joint-offensive-on-jihadists-in-region-20200402?utm_source=Media+Review+for+April+3%2C+2020&utm_campaign=Media+Review+for+April+3%2C+2020&utm_medium=email

17. Baba Dakono, Hassane Koné i Boubacar Sangaré (2019) "Can dialogue with violent extremist groups help bring stability to Mali?", *Institute for Security Studies*, <https://issafrica.org/iss-today/can-dialogue-with-violent-extremist-groups-help-bring-stability-to-mali>

18. Sahara Reporters, *Boko Haram: North-East Governors Urge Buhari Regime To Dialogue With Terrorists* "6 de novembre de 2019, <http://saharareporters.com/2019/11/06/boko-haram-north-east-governors-urge-buhari-regime-dialogue-terrorists>

mostra el camí per acabar amb els conflictes armats, és important assenyalar que en molts sentits segueix essent insuficient. Això es deu al fet que l'arquitectura de pau s'erigeix sobre una mirada de pau hegemònica liberal, que lluny de resoldre les causes estructurals que originen la violència, edifiquen un escenari de "pau virtual", el que Paul Richards va denominar un context de "no peace no war", on segueix predominant el procés de *seguritització* del desenvolupament.¹⁹ En ells, l'aposta és impulsar polítiques encaminades a les reformes de reconstrucció liberal (d'índole econòmica i d'obertura de mercat; democratització de les institucions; aparell de seguretat i militarització), en detriment de destinar polítiques i recursos que tractin d'eradicar les injustícies i els veritables problemes estructurals. És més, fins i tot en les clàusules presents als acords de pau, entre les que normalment s'introdueixen mesures relatives a pal·liar el subdesenvolupament econòmic, aquestes no solen ser prioritàries a l'hora de la implementació. Una mostra d'això ho observem a l'acord de pau de Mali de 2015, en què, segons assenyala el *Carter Center* –organisme designat com a observador independent de la implementació de l'acord de pau a Mali a finals de 2017– pel que fa al Capítol IV de l'Acord, relatiu al desenvolupament socioeconòmic i cultural de les regions de nord de país, amb prou feines ha hagut avenços en la matèria des de 2015. Per exemple, l'Estratègia de Desenvolupament Específica de la regió i el Fons de Desenvolupament Sostenible que preveu el text encara no estan operatius a causa de desacords entre les parts malianes sobre els òrgans de direcció i gestió.²⁰

D'altra banda, pitjor encara són les pràctiques internacionals que prioritzen l'intervencionisme militar i les polítiques contraterrores al continent, ja que no només s'estan mostrant ineficaços a l'hora de reduir la violència, sinó que estan incidint en la seva perpetuació i accentuació, i en ocasions fins i tot porten a la seva detonació a gran escala, compromentent els esforços de

El problema de les agendes internacionals de construcció de pau al continent africà no és programàtic, sinó sobretot polític

pau. Si ampliem el focus més enllà d'Àfrica Central, Àfrica Occidental i la Banya d'Àfrica, 17 anys després de la intervenció a l'Iraq en nom de la suposada seguretat global, algú pot pensar que el país és més segur avui? ¿El món és més estable? Podem fer la mateixa reflexió en el cas de la intervenció militar a l'Afganistan o la provocada a Líbia. Sobre aquesta última, la intervenció de la comunitat internacional realitzada sota l'empara de la resolució 1973 (2011) del Consell de Seguretat de Nacions Unides, no solament ha convertit a Líbia en un polvorí, sinó que va generar un efecte bumerang en tota la regió del Sahel, desestabilitzant-la. La mateixa ONU, en un informe titulat *Final Report of the Panel of Experts Established Pursuant to Resolution 1973(2011) Concerning Libya*,²¹ va documentar com la intervenció militar havia contribuït a la desestabilització dels seus veïns més propers i llunyans. És més, al citat informe també es va constatar com Líbia, arran de la intervenció, s'hauria convertit –literalment– en un refugi segur per a tot tipus de grups terroristes, molts d'ells afiliats a Al-Qaeda i a l'Estat Islàmic, convertint-se en un problema regional pel seu efecte de propagació a l'Àfrica Occidental i a països

com Egipte, Tunísia i Síria, al mateix temps que el flux de l'armament libi està fluïnt fora de les seves fronteres, alimentant molts altres conflictes. És a dir, la caiguda del règim de Moammar al-Gaddafi va generar un tsunami geopolític que va impactar en part del continent africà i a l'Orient Mitjà.²² A tot això, no està de més recordar, que davant de la crisi líbia, la Unió Africana havia apostat per l'obertura de negociacions que conduïssin a una transició pactada, oposant-se a l'ús de la força.²³ L'any 2011, abans de la intervenció militar de l'OTAN a Líbia Jean Ping, en aquells dies president de la Comissió de la Unió Africana, va avançar l'efecte bumerang que tindria en la regió, alertant dels seus efectes devastadors sobre el Sahel. Al respecte, Tennis assenyala: "puc des d'ara afirmar que els historiadors en uns anys diran que volent salvar 300 persones, heu matat més de 50.000 i heu incendiat al Sahel".²⁴

19. Richards, Paul (ed). (2005) *No Peace, No War: An Anthropology of Contemporary Armed Conflicts*. Oxford: James Currey & IAI.

20. The Carter Center, "Report of the Independent Observer. Observations on the Implementation of the Agreement on Peace and Reconciliation in Mali, Emanating from the Algiers Process", 16 de desembre de 2019.

21. UNSC (2013) "Final report of the Panel of Experts established pursuant to Resolution 1973 (2011) concerning Libya", www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2013_99.pdf

22. Cafiero, Giorgio i Wagner, Daniel (2015) "Four years after Gaddafi, Libya is a failed state", *Foreign Policy In Focus*, 6 d'abril, <http://fpif.org/four-years-after-gaddafi-libya-is-a-failed-state/>

23. La proposta de la UA incloïa: (i) cessament immediat de totes les hostilitats; (ii) cooperació de les autoritats líbies per facilitar el lliurament oportú d'assistència humanitària a les poblacions necessitades; (iii) protecció dels estrangers, inclosos els treballadors migrants africans que viuen a Líbia; i (iv) diàleg entre les parts líbies i l'establiment d'un govern de transició consensuat i inclusiu. El PSC [Consell de Pau i Seguretat de la UA] va establir un comitè *ad hoc* d'alt nivell per donar seguiment a la implementació del full de ruta. L'objectiu principal era assegurar que s'aconseguís l'aspiració legítima del poble libi a la democràcia. Ping, Jean (2011) "African Union role in the Libyan crisis" *Pambazuka News*, 15 desembre, www.pambazuka.net/en/category.php/aumonitor/78691

24. PING, Jean (2015), Transcripció de la intervenció al Parlament Panafricà, a partir del minut 2'54 ". [Consultat el 20 de desembre de 2015]. Disponible a: http://www.dailymotion.com/video/xq6y5w_discours-jean-ping-partie-1-2_news

La tendència a essencialitzar i simplificar el fenomen de la violència armada al continent africà, presentant-la com barbàrica, criminal, apolítica o patològica, completament desvinculada d'elements històrics, socials, polítics, econòmics o ideacionals, a més de comportar una eminent càrrega culturalista i racista, amaga les causes principals que estan darrere d'aquestes rebel·lions i impossibilita la seva resolució política. En aquest sentit, és important assenyalar que la violència de caràcter jihadista no és diferent en els seus orígens i motivacions que la present en un altre tipus de violència política al continent. Aquests conflictes s'han d'interpretar en el marc de l'exclusió política i els greuges presents en les condicions locals, que es relacionen amb la marginalització política, la història de violència política present a la regió i la seva capitalització per part d'aquests grups, així com per la seva exclusió de l'aparell de l'estat, posant de relleu la importància de les condicions històriques, socials, econòmiques i polítiques locals com a motors de la violència. Al seu torn, també s'ha de recuperar com els contextos i les ingerències externes incideixen en la seva eclosió i dinàmiques. En ells, la religió, lluny de significar

un motor per al seu esclat, es converteix més aviat en un vehicle de canalització i discurs.

El problema amb què es troben les agendes internacionals de construcció de pau al continent africà no és només d'índole programàtic, sinó sobretot un problema polític. Per superar-ho es requereix de la creació de noves polítiques d'actuació que estiguin lliures de lligams d'interessos geoestratègics, que posin en el centre la resolució de les causes estructurals que donen peu a l'eclosió de la violència. D'aquesta manera, hem de tractar de comprendre i desplaçar-nos més enllà de les lògiques *seguritàries* de poder, desprendre'ns dels imaginaris, relats i narratives que des de certs circuits polítics, acadèmics i mediàtics hegemònics, reconstrueixen i reproduïxen un particular ordre discursiu sobre l'Àfrica, per posar al centre nous relats i mecanismes de resolució que parteixin de les cosmovisions, necessitats i interessos de les poblacions que pateixen la violència. És a dir, recuperar l'essència de la "filosofia de fer paus" dels ensenyaments de Vicent Martínez Guzmán, i substituir les polítiques de seguretat per unes polítiques de la cura.

Aquesta publicació està subjecta a una llicència de Creative Commons. Es permet la reproducció total o parcial, la distribució i la comunicació pública de l'obra, sempre que no sigui amb finalitats comercials, i sempre que es reconegui l'autoria de l'obra original. No es permet la creació d'obres derivades.

Els continguts d'aquest informe poden ser lliurement reproduïts i difosos, sempre que se citi adequadament. El contingut d'aquesta publicació és responsabilitat exclusiva de l'Escola de Cultura de Pau i no reflecteix l'opinió de l'ACCD ni de la Generalitat de Catalunya.

êçp escola de
cultura de pau

UAB
Universitat Autònoma
de Barcelona

Escola de Cultura de Pau
Parc de Recerca, Edifici MRA,
Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra (Espanya)
+34 93 586 88 42
pr.conflict.escolapau@uab.cat
escolapau.uab.cat

Con el apoyo:

**Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament**

**Generalitat
de Catalunya**

@escolapau
EscolaPau